History

УДК 94:329. (470+571) “1917”

Золотарьов В.С.,
к.і.н., доц. каф. українознавства
Харківського національного автомобільно-дорожнього університету, zolvist@i.ua
Україна, м. Харків

ТАКТИКА КОНСТИТУЦІЙНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІЇ ТА ЇЇ ЛІДЕРІВ ПІД ЧАС ЛЮТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ В РОСІЇ

Під час Лютневої революції 1917 року в Росії конституційно-демократична партія була за крок до реалізації своєї стратегічної мети – встановлення конституційної монархії. Лідери кадетської партії по-різному бачили втілення своєї програми в умовах революції. Дана стаття присвячена аналізу діяльності партії кадетів у Лютневій революції та її провідних лідерів навколо питань форми правління, продовження війни, відносинам із соціал-демократами.

Ключові слова: *Конституційно-демократична партія, Російська імперія, Лютнева революція, П.М. Мілюков, П.Б. Струве.*

Постановка проблеми. Революційні події 1917 року у Росії завжди викликали неабиякий інтерес серед істориків та політологів у всьому світі. Сучасна українська історіографія теж має багато досліджень з даної проблеми, особливо цей процес активізувався напередодні 100-річчя Лютневої революції 1917 року. Для підтвердження достатньо навести науково-бібліографічне видання, «Українська революція і державність», яке видала у 2018 р. Національна академія наук України.

Слід усвідомити, що без Лютневої революції в Росії та повалення самодержавства неможливо уявити подальшу революційну боротьбу українського народу за свою державність. Огляд численних публікацій, у яких висвітлюється Українська революція 1917–1921 рр., засвідчує, що сьогодні окремі питання, пов’язані з цим явищем, залишаються малодослідженими, навіть дискусійними, тому деякі з них варто бодай побіжно оглянути [15, с.4].

Головна **мета** даної роботи полягає у всебічному дослідженні на основі історичних джерел та науково-історичної літератури діяльності Конституційно-демократичної партії Росії (партія кадетів або ПНС (партія народної свободи) та її провідних лідерів під час Лютневої революції 1917 р. в Росії. Саме кадети були лідерами ліберально-демократичного табору, відіграючи ключову роль у формуванні та діяльності Прогресивного блоку. Крім того, лідер кадетів Павло Миколайович Мілюков, мав добрі стосунки з українськими лібералами, особливо з Михайлом Сергійовичем Грушевським.

Виклад основного матеріалу. Конституційно-демократична партія мала свою особливу позицію відносно ставлення до революції взагалі. Це відрізняло кадетів від інших політичних сил, особливо від соціал-демократів. Так, один з кадетських лідерів П.Б. Струве ще у 1906 р. писав: «... еволюціонізм розуміє політику як виховання, революціонізм розуміє політику як примушення. Революціонізм заснований на ідеї, що в політиці вирішальним фактором є змагання політичних сил, еволюціонізм заснований на ідеї, що таким фактором є духовне перевиховання людей» [5, с.10]. Це дуже важливий висновок, оскільки така точка зору дає уявлення про те, що моральний фактор кадети розглядали як найважливішу умову політичних перетворень, як альтернативу революційній боротьбі. Крім того, кадети своєрідно розглядали й сам процес розвитку демократії. П.Б. Струве стверджував що, «... розвиток демократії є ланцюг компромісів, тому що сама демократія є, як влучно сказав Бернштейн, «вища школа компромісу», тому що виховання є не що інше, як система психологічних компромісів» [5, с.19]. Цей важливий методологічний принцип одного з теоретиків кадетської партії дозволяє говорити про те, що у своїх прагненнях до демократії кадети використовували відмінні від інших партій тактичні настанови. Для них шлях до демократії – це насамперед виховання (розвиток правової культури суспільства) за допомогою цілої системи компромісів. Цим положенням багато в чому й пояснюється прагнення кадетської партії до співробітництва як із трудовиками, так і з октябристами і навіть із урядом. Жодна інша політична партія не мала настільки широко політичного спектра співробітництва як кадетська партія. У цьому її й заслуга, у цьому її й трагедія, оскільки вона так і не знайшла своєї широкої соціальної опори.

Після зречення Миколи II від престолу головним стало питання про формування майбутньої влади в Росії. Ліві кадети підтримали пропозицію меншовиків і трудовиків про те, щоб Дума взяла на себе організацію нової влади [1, Спр.32, Арк.187]. М.В. Некрасов переконував встановити військову диктатуру. На його думку, потрібно домогтися від уряду указу про передачу всієї повноти влади товаришу військовому міністру, начальнику Головного артилерійського управління генералу О.О. Маніковському. П.М. Мілюков відреагував миттєво і заявив, що старий уряд уже випустив владу зі своїх рук і вступати з ним у перемову даремно. Однак Думі проголошувати себе владою також не варто, оскільки законодавча установа брати на себе виконавчі функції не може. Відкидаючи план М.В. Некрасова, П.М. Мілюков радив зупинитися на плані поділу влади між представниками династії й Думою [11, с.472].

Авторитет П.М. Мілюкова виявився значним у цей критичний час. Було прийнято його рішення про створення Тимчасового комітету членів Державної думи. Мета Комітету полягала у відновленні порядку та встановленні відносин з політичними лідерами й установами. До з'ясування обставин і прояснення ситуації, «ця, формула, – зі слів П.М. Мілюкова, – мала ту перевагу, яка задовольняла потребам часу та нічого не визначала надалі. Обмежуючись мінімумом, вона все-таки створювала новий орган і не підводила думців під кримінал» [11, с.483].

Кадети прагнули до того, щоб опозиція одержала можливість приймати безпосередню участь у справах державного управління. Саме за цю мету й повела свою боротьбу кадетська партія в Лютневій революції, яка займала своє, окреме від самодержавно-бюрократичного табору місце серед інших політичних сил. Цю мету кадети прагнули реалізувати, не за допомогою революційної боротьби, а тільки законним, парламентським шляхом.

Подальша доля самодержавства не цікавила більшість російського суспільства. Кадети зіграли важливу роль у формуванні серед населення думки, відповідно до якої проведення необхідних реформ можливо лише за умов обмеження самодержавної влади, що самодержавство уявляє собою перешкоду до прогресивного розвитку Росії. Всього цього, як вважали кадети, можна було досягти встановленням у Росії конституційної монархії, на зразок Англії. Ось чому лідер кадетської партії так наполегливо вмовляв Великого князя Михайла' Олександровича прийняти владу [11, с.459]. Кадети відіграли певну роль у ліквідації системи самодержавної влади.

Відразу ж після Лютневої революції ЦК кадетської партії звернувся до громадян Росії із закликом до єдності: «Нехай у загальному пориві забудуться старі пережитки й нехай ніколи вони не воскреснуть знову, нехай Батьківщина вийде з важких випробувань щасливою, вільною об'єднаною любов`ю та загальним братством» [3, Спр.839, Арк.2].

5 березня 1917 р. у редакційній статті газети «Речь» «Народно-російська революція» було записано: «Бували революції буржуазні, бували й пролетарські. Але революції національної, у такому широкому значенні слова, як нинішня російська, досі не було на світі. Усі брали участь у цій революції – і пролетаріат, і війська (більшість яких складали селяни), і буржуазія, навіть частина дворянства, взагалі майже всі суспільні сили країни. А тому ніхто не має на неї виключного права... Усі захотіли, перш за все, бути росіянами, а потім уже представниками своїх класів. Тільки б це об'єднання збереглося до того великого дня, коли обрані загальним, таємним та рівним голосуванням Установчі збори об'єднають весь народ і приймуть загальне національне рішення класовим спорам. Нехай до того часу вони змовкнуть» [4, 5 марта 1917]. Ми бачимо, що кадети в цей важкий час послідовно проводили свою ідею позакласової партії, стали відстоювати ідею класового миру. Кадети були праві в тому плані, що російська Лютнева революція 1917 р. мала свої суттєві особливості, які відрізняли її від попередніх революцій. Якщо у революціях кінця XVIII початку XIX ст. в Західній Європі головною революційною силою дійсно була буржуазія, то в Лютневій революції в Росії активну участь брали майже всі верстви населення. У своєму списку кадети правомірно на перше місце ставлять пролетаріат.

Як відомо, В.І. Ленін висунув ідею негайного переходу від революції буржуазної до революції соціалістичної. Кадети відреагували миттєво: «Ідея безперервної революції зовсім була непридатною для КДП. Як би не ставитися до революційної тактики, як прийому вирішення політичних питань, у всякому разі, економічні та соціальні питання не допускають безперервної революції» [14, с.519]. Економічний і соціальний прогрес можливий лише на основі розвитку продуктивних сил країни. Таким чином, безперервна революція неминуче веде до їхнього виснаження, підриває фінанси країни, руйнує промисловість. Разом з тим, послідовно розоряє селянство й знесилює робітничий клас і зрештою створює лише ґрунт для самої небезпечної із всіх реакцій – для суспільної реакції та громадянської війни» [3, Спр.727, Арк.I].

Саме тому більшість членів кадетської партії розуміла, що виходити за межі Лютневої революції було небезпечно для майбутнього країни. Потрібно було спокійно довести країну до Установчих зборів, які й мали визначити майбутнє Росії. Однак, серед членів партії були й такі, що вважали і Лютневу революцію помилкою. Таку позицію розділяла частина «правих» кадетів на чолі з П.Б. Струве. Ось до якого висновку приходить він після Лютневої революції 1917 р: «Жовтнева революція 1905 р. могла б принести Росії реальну політичну свободу й народне представництво у відповідній її культурному рівню формі, і в той же час, внести заспокоєння у суспільство, але при двох умовах, які не були виконані. Перша полягала в тому, що влада безповоротно встане на ґрунт тих конституційних принципів, які вона наголосила. Друга полягала в тому, щоб освічений клас зрозумів, що після введення народного представництва (хоча б часткового) соціальному миру загрожує вже не історична влада, а ті елементи «громадськості», які заради радикальних вимог бажають продовжувати революційну боротьбу з історичною владою» [7, с.27]·.

«Це визначало, що для російських лібералів... (перш за все кадетів) з 17 жовтня 1905 р., особливо, з часу скликання I Думи, небезпека надходила не праворуч, а ліворуч, але, на жаль, партія народної свободи цього не зрозуміла, у чому я бачу її головну історичну помилку або гріх» [7, с.29]. У той же час П.Б. Струве звинуватив і верховну владу за те що «...її боротьба з лібералами є заохоченням революційних елементів до активних дій у країні» [7, с.30]. Своє негативне ставлення до Лютневої революції П.Б. Струве пояснював тим положенням, що: «Катастрофа монархії для росіян визначала й катастрофу самої Росії, багато освічених росіян стали монархістами з почуттям російського патріотизму» [7, с.7].

Кадетська партія, в цілому, Лютневу революції сприйняла позитивно. Зусилля кадетських лідерів відразу після лютого 1917 р. були спрямовані на вирішення наступних завдань: покласти кінець виступам народу і відновити порядок у столиці [1, Спр.32, Арк.189]. При цьому вони прагнули чинити на маси достатній вплив, забезпечити підтримку армії й всіма силами намагалися уникнути громадянської війни. Все це можна було здій-

снити лише за рахунок проведення тих реформ, які були потрібні для подолання політичної та економічної кризи в Росії.

Кадети, розуміли, що для оволодіння революційною ситуацією з метою здійснення своїх програмних настанов, необхідно мати значну підтримку у військах. Багато кадетів під час Лютневої революції проводили численні мітинги перед військами. Тільки П.М. Мілюков протягом 28 лютого неодноразово виступав у військових частинах, закликаючи солдатів «зберегти єднання з офіцерством, без якого вони перетворяться у пил», «знайти своїх офіцерів і чекати наказів Тимчасового комітету», «спокійно розійтися по казармам та робити те, що накажуть ваші офіцери» [11, с.458]. У промові перед солдатами Гренадерського батальйону він у той же день заявив, що потрібно підкорятися Тимчасовому комітету членів Державної Думи й «ніякої іншої влади, тому що двовладдя небезпечно й загрожує нам анархією та роздробленням сил» [4, 28 февраля 1917]. Це означало, що кадети із самого початку революції не прагнули ділити владу з ким би то не було. Вони намагалися все зосередити в руках Тимчасового комітету, де крім них були і близькі їм за духом політики, які поділяли ліберально-еволюційну концепцію розвитку Росії. Входження соціаліста О.Ф. Керенського до складу членів Комітету розглядалося кадетами як можливість продемонструвати суспільству свій демократизм і мати добрий контакт з Виконавчим комітетом Петроградської Ради. У цей час розвитку політичних подій лідери Петроградської Ради вважали, якщо революція буржуазна, то й очолювати її повинна буржуазія. Таку позицію поділяв й один із лідерів Ради В. Суханов, який вважав: «Влада, що йде на зміну самодержавству, повинна бути тільки буржуазною... Таке рішення слід підтримати, інакше переворот не вдасться і революція загине» [12, с.299].

Ліберали, на чолі з кадетами, хоча й були дещо шоковані розмахом революційного руху, але не відмовилися від наміру зосередити у своїх руках всю повноту влади та взяти на себе всю відповідальність. Обставини складалися так, що ліберали об'єктивно були приречені до влади. Але з кожним днем розвитку політичної ситуації влада волею або неволею вислизала з рук Тимчасового уряду, головною причиною цьому була діяльність Петроградської Ради. Влада Тимчасового уряду, по деяким параметрам діяльності, мала ознаки безсилля. Ця влада, як говорив П.М. Мілюков, не мала звичного для народу «символу» [11, с.459]. Влада підкорялася тиску Петроградської Ради, яка систематично заважала діяльність уряду [9, с.174].

Член Виконавчого комітету О. Станкевич дає таку характеристику Раді: «Рада – це збори напівграмотних солдатів, яка виявилася керівною тому, що вона нічого не вимагала, а була тільки організацією, яка приховувала повне безвладдя. Дві тисячі тилових солдатів і вісімсот робітників Петрограда, утворили установу, яка претендувала на керівництво всім політичним, військовим, економічним та соціальним життям величезної країни! Газетні звіти про засідання Ради свідчили про дивну неосвіченість та хамство, які панували там. Ставало невимовно боляче й гірко за таке «представництво» Росії» [9, с.176].

Тимчасовий уряд з перших кроків потрапив у залежність до Петроградської Ради. Уряд вже не міг протиставити їй ні силу, ні тверду волю до опору й боротьби. Кадети з кожним тижнем втрачали ініціативу тому, що намагалися зберегти російську державність та не хотіли проголошувати такі лозунги, які лунали з боку Петроградської Ради. Уряд говорив більше про обов'язки, Рада – про права. Перший «забороняв», друга, «дозволяла». «Рада, у дійсності, не прямо руйнувала російську державність – вона її постійно штовхала до катастрофи армії й прийняття більшовизму» [11, с.469].

Одним з головних в цей час залишалося питання щодо війни та миру. Відбувалися постійні дискусії між кадетським ЦК та членами уряду відносно цієї проблеми. Лідер кадетської партії, міністр закордонних справ П.М. Мілюков відстоював таку точку зору, що вирішувати внутрішні проблеми можливо, тільки після успішного завершення війни. Після проведення переговорів Мілюкова з представниками Антанти, стало зрозуміло, що Німеччину охопила криза і вона не в змозі продовжувати війну в попередніх масштабах. У результаті перемоги Антанти над Троїстим союзом та виконанням Росією своїх договорів, вона мала отримати західноукраїнські землі, збільшила свій вплив на Балканах та взяла б під свій контроль Чорноморські протоки. Крім того, Росія отримала б значну контрибуцію від Троїстого союзу. Все це дозволило б Росії подолати внутрішню соціально-економічну кризу.

Іншу позицію зайняли представники Петроградської Ради, яка 14 березня 1917 р. звернулася до народів усього світу із закликом: «Почати рішучу боротьбу із загарбницькими планами урядів всіх країн і взяти у свої руки вирішення питання про війну й мир». Рада пропонувала Тимчасовому уряду й особисто П.М. Мілюкову звернутися до країни із заявою, що ми, по-перше, будемо діяти у напрямку «миру без анексій і контрибуцій, рішуче відмовляємося від завойовницьких імперіалістичних планів й, по-друге, зобов'язуємося невідкладно почати перед союзниками кроки, спрямовані на досягнення загального миру» [8, с.375]. «Марно я намагався переконати самого Церетелі, циммервальдця через непорозуміння, що соціалісти-патріоти воюючих країн, що перебувають при влади, ніколи на циммервальдську позицію не стануть й, домовитися з ними на цьому ґрунті неможливо» – писав П.М. Мілюков [11, с.483].

Лідерам кадетського ЦК та членам Тимчасового уряду, потрібно було вирішити: чи може Росія взагалі продовжувати війну? Якщо може, то чи зможе вона продовжувати попередню політику? Обидва питання, військове і дипломатичне, були пов'язані. Але так гостро вони ніколи ще не ставилися. Лідери Петроградської Ради цього не враховували, оскільки поставити їх так – означало б вийти з війни за допомогою сепаратного миру, що розглядалося як ганьба, несумісна із честю й гідністю Росії. Припинити війну визнавалося можливим тільки шляхом підписання загального миру, разом з союзниками. «Але як підписати такий мир, не змусивши не тільки нас, але й їх змінити свою політику? А це було майже неможливо, і захисники такого рішення неминуче потрапляли в замкнуте коло» – писав П.М. Мілюков. За таких підстав він і зробив висновок, що «необхідно про-

довжувати і цю війну і цю політику» [11, с.482]. Саме таку позицію підтверджує й генерал німецької армії Люндендорф, який писав у своїх спогадах: «Якби росіяни атакували нас хоча б з невеликим успіхом у квітні й травні 1917 р. боротьба була для нас надзвичайно важкою й катастрофічною. Тільки російська революція врятувала нас у квітні – травні 1917 р. від поразки» [11, с.483].

Таким чином, засуджувати політику Тимчасового уряду та особисто міністра закордонних справ П.М. Мілюкова щодо війни та миру не зовсім коректно. З моральної точки зору вихід з війни шляхом сепаратного миру не тільки принижав честь та гідність країни, але й ставив під сумнів ті мільйони жертв, які понесла Росія під час війни. Крім того, перемога була вже близька і потрібно було лише спільними зусиллями з союзниками добити знесиленого ворога.

У той час, коли кадети ще мали вплив у Тимчасовому уряді, відбувалися гострі дискусії відносно форми правління майбутньої Росії. На VII делегатському з'їзді кадетської партії, що проходив наприкінці березня 1917 р. в першому пункті резолюції було записано: «Росія повинна бути демократичною парламентарною республікою. Законодавча влада повинна належати народному представництву. На чолі виконавчої влади повинен стояти президент республіки, який обирається на певний строк народним представництвом та безпосередньо керує відповідальним перед народним представництвом міністерством [6, с.27]. У другому пункті резолюції говорилося про скликання Установчих зборів, за допомогою яких й необхідно було вирішити всі важливі у суспільстві проблеми [6, с.28].

Але надалі, частина кадетської партії, яка мала багатий досвід думської практики, прийшла до висновку про несвоєчасність скликання Установчих зборів в умовах «анархії і відсутності парламентських традицій у Росії». Вони висували тезу про те, що необхідно створити відповідні умови щодо скликання Установчих зборів. Якщо цього не зробити, то може з'явитися перспектива встановлення у Росії диктатури [2, Арк.7].

Кадети, в умовах складних обставин у країні, прийшли до усвідомлення того, що після кінця роботи зборів, після визначення типу державного устрою й прийняття основного закону, знову потрібно мати багато часу на організацію й проведення нових виборів у нову законодавчу установу (на зразок західного парламенту) й формування уряду. Під час війни в умовах розвалу господарства й голоду, Росія такого часу не мала. Тому слідом за відомим правознавцем, членом кадетської партії О.Э. Нольде, й багато інших прихильників Установчих зборів прийшли до висновку, що збори повинні працювати як парламент із установчими функціями. Й вирішити йому необхідно не тільки головні питання про майбутній устрій держави і Конституцію, але й інші, у тому числі дрібні питання російського державного управління. Іншими словами, депутатам Установчих зборів потрібно було займатися щоденною політичною парламентською практикою. От чому кадети не прагнули так швидко вирішити й земельне, національне і багато інших питань.

Кадети, які раніше у Державній Думі були ближче до лівого центру, навесні 1917 р. ставали все більше правим центром. Їхня програма, яка відстоювала принцип приватної власності, передачу селянам частини поміщицької землі за викуп, війну до переможного кінця, приваблювала тепер лише тих кого лякала і відштовхувала революція. До лав кадетської партії почали входити царські чиновники та представники великої торгово-промислової буржуазії.

Новий склад партії, її ідейне обличчя, боротьба проти Ради, намагання встановити військову диктатуру не сприяли підтримки кадетів, народ почав відвертатися від них [13, с.273]. Революційний настрій, що охопив народні маси, не сприяв зміцненню кадетів при владі. Їхня програма жорстоко критикувалася соціалістичними партіями, в першу чергу більшовиками.

Слід мати на увазі, що без широкого революційного руху народних мас, який почався в останні дні лютого 1917 р. кадети не змогли б опинитися на чолі політичної боротьби й диктувати свої умови цареві. Але немає достатніх підстав однозначно заявляти, що народні маси домоглися б свого й без діяльності ліберальної опозиції, без позиції, зайнятою Державною Думою, де кадети відігравали помітну роль, без діяльності загальноросійських громадських організацій, де вони також були на керівних посадах.

Висновки. Таким чином, у 1914–1917 рр. відбувалась подальша еволюція стратегії й тактики КДП. Стратегічна мета партії – створення в Росії ліберальної моделі державного устрою, де панує громадянське суспільство, правова держава з пріоритетом права та закону, свободи особистості та захист приватної власності. Цього кадети намагалися досягти за рахунок встановлення у Росії конституційної монархії на зразок англійської, але згодом, у березні 1917 р. на VII з'їзді КДП висловилась за парламентську демократичну республіку. Для досягнення своєї стратегічної мети потрібно було мати власну тактику. Еволюції зазнала і тактична діяльність партії. Особливо це стосується парламентської діяльності, яку кадети вважали головним інструментом у реалізації своїх програмних настанов. Тактика змінювалась у відносинах кадетів з урядом (від відносної співпраці до ізоляції уряду, від вимог думського міністерства до міністерства, яке користується довірою Думи), відносно самої Думи (радикальні дії поєднувалися з тактикою берегти Думу). Тактичних змін зазнавали деякі елементи національної та аграрної політики, відносини з революційними та монархічними партіями, ставлення до Першої світової війни (від неприйняття війни до підтримки уряду у війні). Під час Лютневої революції КДП відігравала певну роль у поваленні самодержавства, займала провідне місце у Тимчасовому комітеті членів Державної Думи, у Тимчасовому уряді.

Література

1. ДАРФ. – Ф. 523, Спр. 32, 40. Материалы совещаний ЦК ПНС и фракцией ПНС в I и II Думе.

2. ДАРФ. – Ф. 523. Оп. 3, Спр. 20 Материалы Прогрессивного блока, Спр. 413. Документы ПНС в Украине.

3. ДАРФ. –Ф. 579. Оп. 1. Спр. 718, 727, 839, 3514. Личный фонд П.Н. Милюкова.

4. «Речь», ежедневная газета, орган ЦК КДП.(1906–1917).

5. Струве П.Б. Идеи и политика в современной России / П.Б Струве. – М.: [Б.и.], 1906. – 35 с.

6. Стенографический протокол заседания VII съезда партии Народной Свободы.– Пг.: [ЦК ПНС], 1917. – 154 с.

7. П. Струве. Размышления о русской революции / П. Струве. – София, 1921. – 112 с.

8. Исторический опыт трех российских революций. Кн. 2: Свержение самодержавця: Вторая буржуазно – демократическая революция в России / [Гл. ред.: П.А. Голуб и др.]. – М.: Политиздат,–1986.–415 с.

9. Думова Н.Г. Кадетская партия в период первой мировой войны и февральской революции / Н.Г. Думова. – М.: Наука, 1988. – 267 с.

10. Троцкий Л.Д. К истории русской революции / Л.Д. Троцкий. – М.: Политиздат, 1990. – 447 с.

11. Милюков П.Н. Воспоминания / П.Н. Милюков. – М.: Политиздат, 1991. – 618 с.

12. Тыркова–Вильямс А.В. Воспоминания. То, чего больше не будет / Послесл. В.В. Шелохаєва / А.В. Тыркова–Вильямс.– М.: Слово / Slovo, 1998. – 560 с.

13. Плимак Е.Г. Драма российских реформ и революций (сравнительно – политический анализ) / Е.Г. Плимак, И.К. Пантин. – М.: Издательство «Весь Мир», 2000. – 360 с.

14. Съезды и конференции конституционно-демократической партии: в 3–х т. / [сост. Лежнева О.Н.]. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2000 – Т. 3: Кн. 1: 1915–1917 гг. – 2000. – 831 с.

15. Українська революція і державність (1917–1921 рр.): наук.-бібліогр. Вид. / НАН України; редкол.: Л.А. Дубровіна (голова) та ін.; наук. ред.: С.С. Кіраль; наук. консультант В.Ю. Омельчук; вступ. ст. В. Капелюшного; авт. кол.: В.С. Гоїнець, Л.М. Ковінченко, Л.В. Лісовська; бібліогр. ред. Л.С. Новосьолової. – Київ: НБУВ, 2018. – 817 с

References

1. DARF. – F. 523, Spr. 32, 40. Matery`alы soveshhany`j CzK PNS y` frakcy`ej PNS v I y` II Dume.

2. DARF. – F. 523. Op. 3, Spr. 20 Matery`alы Progressy`vnogo bloka, Spr. 413. Dokumentы PNS v Ukray`ne.

3. DARF. – F. 579. Op. 1. Spr. 718, 727, 839, 3514. Ly`chnыj fond P.N. My`lyukova.

4. «Rech`», ezhednevnaya gazeta, organ CzK KDP.(1906–1917).

5. Struve P.B. Y`dey`i poly`ty`ka v sovremennoj Rossy`y` / P.B Struve. – M.: [B.y`.], 1906. – 35 s.

6. Stenografy`chesky`j protokol zasedany`ya VII sъezda party`y` Narodnoj Svobodы.– Pg.: [CzK PNS], 1917. – 154 s.

7. P. Struve. Razmыshleny`ya o russkoj revolyucy`y` / P. Struve. – Sofy`ya, 1921. – 112 s.

8. Y`story`chesky`j opыt trex rossy`jsky`x revolyucy`j. Kn. 2: Sverzheny`e samoderzhavcya: Vtoraya burzhuazno – demokraty`cheskaya revolyucy`ya v Rossy`y` / [Gl. red.: P.A. Golub y` dr.]. – M.: Poly`ty`zdat,–1986.–415 s.

9. Dumova N.G. Kadetskaya partiya v period pervoy mirovoy voyny i fevralskoy revolyutsii / N.G. Dumova. – M.: Nauka. 1988. – 267 s.

10. Trotskiy L.D. K istorii russkoy revolyutsii / L.D. Trotskiy. – M.:Politizdat. 1990. – 447 s

11. Milyukov P.N. Vospominaniya / P.N. Milyukov. – M.: Politizdat. 1991. – 618 s.

12. Tyrkova–Viliams A.V. Vospominaniya. To. chego bolshe ne budet / Poslesl. V.V. Shelokhaeva / A.V. Tyrkova–Viliams. – M.: Slovo

13. Plimak E.G. Drama rossiyskikh reform i revolyutsiy (sravnitelno – politicheskiy analiz) / E.G. Plimak, I.K. Pantin. – M.: Izdatelstvo «Ves Mir». 2000. – 360 s

14. Syezdy i konferentsii konstitutsionno-demokraticheskoy partii: v 3–kh t. / [sost. Lezhneva O.N.]. – M.: «Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya» (ROSSPEN). 2000 –. – T. 3: Kn. 1: 1915–1917 gg. – 2000. – 831 s

15. Ukrayins`ka revolyuciya i derzhavnist` (1917–1921 rr.): nauk.-bibliogr. Vy`d. / NAN Ukrayiny`; redkol.: L.A. Dubrovina (golova) ta in.; nauk. red.: S.S. Kiral`; nauk. konsul`tant V. Yu. Omel`chuk; vstup. st. V. Kapelyushnogo; avt. kol.: V.S. Goyinecz`, L.M. Kovinchenko, L.V. Lisovs`ka; bibliogr. red. L.S. Novos`olovoyi. – Ky`yiv: NBUV, 2018. – 817 s

Zolotarev V.S.,
Cand. Histor. Science, associate professor of Ukrainian Studies in Kharkiv National Automobile and Highway University, zolvist@i.ua

Ukraine, Kharkiv

TACTIC OF THE CONSTITUTIONAL DEMOCRATIC PARTY AND ITS LEADERS DURING THE FEBRUARY REVOLUTION IN RUSSIA

During the February Revolution of 1917 in Russia the Constitutional Democratic Party of Russia was about to achieve its strategic purpose – establishment of the constitutional monarchy. The leaders of the Cadet Party had different views on implementing their program in conditions of the revolution. This article is concerned with analysis of actions of the Cadet Party during the February Revolution and its dominant leaders on the issues of governmental form, continuation of the war, relations with social democrats.

Key words: *the Constitutional Democratic Party, the Russian Empire, the February Revolution, P.N. Milyukov, P.B. Struve.*